SVERIGES RIKSDAG

Motion till riksdagen 2026/27:408

av Daniel Lyckestam (M)

Bevarande och utvecklande av den småskaliga vattenkraften

Sammanfattning

Sverige behöver mer fossilfri och planerbar elproduktion, inte mindre. Det gäller särskilt södra Sverige. Här måste vattenkraften bedömas utifrån hela sin samhällsnytta. Den småskaliga vattenkraften kommer inte ensam att lösa södra Sveriges behov av elproduktion, men varje befintlig megawatt planerbar produktion har ett värde. Det handlar om elproduktion och stabilitet i elsystemet. Men också om beredskap, ödrift, kulturmiljö och de boende- och rekreationsmiljöer som under lång tid vuxit fram kring vattenkraftsdammarna. Miljöhänsynen ska såklart samtidigt vara hög, där fisk och ål ges förutsättningar att överleva och vandra. Politikens uppgift är att förena dessa intressen genom teknik, modernisering och finansiering, inte genom att avveckla vattenkraften.

Den småskaliga vattenkraften är en resurs som redan är utbyggd och naturen är redan ianspråktagen. Kraftslaget är fossilfritt, planerbart och lokalt producerat och det kan få en större betydelse för Sveriges beredskap. Med modern teknik finns dessutom potential att få ut mer el ur befintliga anläggningar. Sverige bör därför bevara, modernisera och utveckla den småskaliga vattenkraften, reformera miljöprövningarna, medfinansiera nödvändiga fisk- och ålpassager och skapa förutsättningar för att flera mindre vattenkraftverk tillsammans ska kunna bidra till ödrift.

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över regelverket för vattenkraftens miljöprövningar så att den småskaliga vattenkraften kan bevaras, moderniseras och utvecklas, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga statlig medfinansiering av fisk- och ålpassager och andra tekniska miljöåtgärder som gör det möjligt att förena fortsatt vattenkraftsproduktion med bättre förutsättningar för fisk och ål, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att den småskaliga vattenkraftens potential för ödrift bör tillvaratas och att flera närliggande vattenkraftverks samlade produktions- och ödriftsförmåga ska kunna beaktas vid bedömningen av deras betydelse för elberedskapen, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att vattenkraftverk och tillhörande dammar ska bevaras och miljöanpassas genom tekniska åtgärder i stället för att avvecklas eller rivas ut, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

Motivering

Vattenkraften är en av grundpelarna i det svenska elsystemet och svarar under ett normalår för omkring 40 procent av Sveriges elproduktion. Den producerar inte bara stora mängder fossilfri el utan bidrar också med reglerförmåga, stabilitet i elsystemet och möjligheter att stärka vår elberedskap.

Den stora vattenkraften finns framför allt i norra Sverige. I södra Sverige består vattenkraften i större utsträckning av flera mindre kraftverk. Varje anläggning kan framstå som liten i en nationell jämförelse, men tillsammans producerar de planerbar el nära den plats där den används. Helge å i Skåne och Småland är ett tydligt exempel. Längs ån finns ett stort antal vattenkraftverk som tillsammans har en installerad effekt på omkring 35 MW och en normal årsproduktion på omkring 130 GWh. I Skåne står vattenkraftverken i Helge å för omkring 80 procent av länets vattenkraftsproduktion.

I en del av landet som har underskott på elproduktion är det fel att betrakta sådan befintlig och planerbar produktion som betydelselös bara för att varje enskild anläggning är liten.

Vattenkraft och ödrift som beredskapsresurs

Vattenkraften har också egenskaper som gör den särskilt intressant ur beredskaps-synpunkt. Under rätt tekniska förutsättningar kan vattenkraftverk användas för så kallad ödrift, där ett lokalt eller regionalt område försörjs med el även när det omkringliggande elnätet har slagits ut.

Helge å illustrerar potentialen. Enbart de sex kraftverken i Östra Göinges del av ån har enligt uppskattningar från kraftverksägaren en effekt som motsvarar effektbehovet för tusentals eluppvärmda villor eller hundratals skolor.

Svenska kraftnät har dock bedömt att de aktuella anläggningarna inte är aktuella för en förstudie om ödrift. Myndigheten har bland annat angett att en enskild anläggning behöver ha minst 10 MW installerad effekt. Flera av kraftverken levererar emellertid el till samma ställverk och deras sammanlagda installerade effekt överstiger 10 MW. Om varje kraftverk alltid bedöms för sig riskerar den samlade beredskapsförmågan att gå förlorad. Detta är särskilt relevant i södra Sverige, där vattenkraften består av flera mindre anläggningar snarare än ett fåtal mycket stora kraftverk.

Beredskapsplaneringen bör därför utgå från den faktiska förmåga som kan skapas inom ett geografiskt område. Om flera kraftverk kan samverka för att försörja ett lokalt eller regionalt nät bör deras sammanlagda effekt och tekniska förmåga kunna ligga till grund för en förstudie om ödrift.

Med rätt nätplanering och tekniska investeringar skulle lokal vattenkraft kunna hålla samhällsviktiga verksamheter igång när det ordinarie elsystemet är utslaget. Helge å visar också hur denna förmåga kan få regional betydelse. Den samlade vattenkraften skulle exempelvis kunna användas för att upprätthålla elförsörjningen till Centralsjukhuset i Kristianstad och andra samhällsviktiga verksamheter i nordöstra Skåne vid kris eller ytterst krig. Vattenkraftens ödriftsförmåga kan alltså vara en viktig del av Sveriges civila försvar.

Vattenkraften ska utvecklas och moderniseras, inte avvecklas

Vattenkraften och dess turbiner påverkar samtidigt djurlivet. Tusentals ton ål dödas exempelvis varje år i vattenkraft. Detta är problem som behöver lösas. Lösningen behöver däremot inte innebära att fungerande vattenkraftverk avvecklas. Fiskpassager, särskilda ålpassager, förbättrade vandringsvägar och andra tekniska åtgärder borde vara svaret på hur vattenkraft kan förenas med fisk, ål och andra vattenlevande organismer.

Där dagens lösningar inte är tillräckliga bör staten, kraftbranschen, universitet och teknisk expertis bidra till att utveckla bättre teknik. Sverige är ett ingenjörsland och ambitionen måste vara att både vattenkraften och fisken ska kunna finnas kvar.

Modernisering av den småskaliga vattenkraften innebär dessutom möjligheter att öka elproduktionen. Många av kraftverken har äldre turbiner och annan teknisk utrustning. Genom modernare turbiner och effektivare generatorer kan mer el i vissa fall produceras med samma vattenflöde. Investeringar i den befintliga vattenkraften bör därför inte enbart betraktas som en kostnad för att uppfylla miljökrav. Rätt genomförda kan de samtidigt förbättra vattenmiljön, förlänga kraftverkens livslängd och öka elproduktionen.

Vattenkraften miljöprövas successivt inom ramen för den nationella planen för moderna miljövillkor. Miljöprövningen måste dock utformas så att den leder till utveckling och modernisering av vattenkraften, inte till att befintlig fossilfri och planerbar elproduktion försvinner. Miljöåtgärderna kan samtidigt vara mycket kostsamma, för både stora och små kraftverksägare. Ett marknadsdrivet företag kommer inte att genomföra investeringar som gör en anläggning långsiktigt olönsam. För en mindre verksamhetsutövare kan kostnaden dessutom bli direkt omöjlig att bära. Om staten ställer krav på omfattande miljöinvesteringar utan tillräcklig finansiering riskerar resultatet därför att bli att produktionen upphör och läggs ner. Staten bör därför överväga att ta ett större ekonomiskt ansvar för de miljöåtgärder som krävs för att förena fortsatt elproduktion med förbättrad vattenmiljö.

Det finns också en tydlig energipolitisk parallell. Sverige har under lång tid använt stödsystem för att bygga ut vindkraften. Resultatet är att Sverige har byggt vindkraft som producerar när det blåser, medan motsvarande utbyggnad inte har skett av planerbar elproduktion. Det är därför inte mer än rimligt att staten nu är beredd att bidra ekonomiskt för att bevara och utveckla den planerbara vattenkraft som redan finns. Har ekonomiska styrmedel kunnat användas för att bygga ny vindkraft bör statliga medel också kunna användas till fisk- och ålpassager och andra investeringar som gör att befintlig vattenkraft kan fortsätta att produceras och utvecklas.

Målet bör inte vara att förvalta den småskaliga vattenkraften fram till dess att den successivt försvinner, utan målet bör vara att modernisera kraftslaget. Med ny teknik finns möjligheten att samtidigt öka elproduktionen, förbättra förutsättningarna för fiskvandring och stärka vattenkraftens betydelse för det svenska elsystemet.

Vattenkraft är en del av samhällsbilden och ekosystemen

Många svenska vattenkraftverk med tillhörande dammar har funnits i hundra år eller mer. Under den tiden har landskapet, växtlivet, djurlivet och kulturmiljön anpassats till de vattenmiljöer som dammarna skapat. Även samhällsplaneringen har anpassats efter dem. Bostäder, verksamheter, rekreationsområden och besöksmål har vuxit fram kring sjöar och vattenspeglar som i vissa fall skapats eller formats av dammar.

Kommuner har också planerat för framtida utveckling utifrån dessa miljöer, bland annat genom områden för landsbygdsutveckling i strandnära lägen, så kallade LIS-områden. Om en damm rivs ut kan den vattenspegel som hela områdets attraktivitet och planering byggt på försvinna. Ett attraktivt strandläge kan i praktiken bli ett område med torrlagd eller sank mark. En dammutrivning är därför inte någon enkel återgång till ett ursprungligt naturtillstånd. Det är ett omfattande ingrepp i en miljö som kan ha varit etablerad under generationer. Vattenytor försvinner, strandlinjer flyttas och etablerade livsmiljöer förändras.

Regeringen gav Havs- och vattenmyndigheten i uppdrag att kartlägga damm-utrivningarnas konsekvenser. Myndigheten redovisade 2026 att drygt 300 dammar hade rivits ut i Sverige under perioden 2020 till 2026. Ett konkret exempel finns vid Hovdala i Hässleholms kommun. Hammarmölledamm och dess vattenkraftverk revs ut 2025. Den tidigare dammbottnen är nu så sank och utsatt för igenväxning att området har stängslats och betas av asiatiska vattenbufflar för att hålla marken öppen. En vatten-spegel och en etablerad miljö har försvunnit och ersatts av en annan miljö som i sin tur kräver aktiva skötselåtgärder. Exemplet visar hur genomgripande konsekvenserna av en dammutrivning kan bli och resultatet i fråga om exempelvis Hammarmölledamm kan knappast vara intentionen med själva miljöprövningen av vattenkraft.

Vattenkraftverk och dammar bör därför bevaras och moderniseras istället. När fiskens vandringsvägar behöver förbättras bör lösningen vara fiskpassager och andra tekniska åtgärder, inte att kraftverken och dammarna rivs bort.

Daniel Lyckestam (M)